

A „nagy háború” egy kisfiú emlékeiben

(Szekunder emlékek)

Az én apukám még a Monarchiában született 1906-ban, egy olyan csodálatos városban, Nagyszebenben, ahol együtt élt a szász, a magyar, a román, a zsidó és az örmény kultúra, jelen volt a művészetek szeretete. Abban a korban volt gyerekek, amikor a művészettörténet utolsó egységes stílusa fogta át a tipográfiától az építészetig az élet minden területét. A polgári világ szellemisége, igényessége láthatatlanul beköltözött abba a kisfiúba, aki iskolásként is a legszebb betűkkel írt, és minden festményre élvezettel nézett, aki gyerekkorában is a cukrászdák finomságait és hangulatát élvezte a legjobban.

A törekvés, hogy szép dolgokkal vegye körül magát, és hogy a fiatal korában megismert és nagyon vágyott életstílust vigye tovább, egész életében megmaradt, még akkor is, amikor a trianoni amputáció következtében, és családjának ehhez kapcsolódó változásai miatt, elveszítette a továbbtanulás lehetőségét.

Életét, mint sok más kortársának, a történelem jelentősen befolyásolta. Szeretett Erdélyét 1930-ban hagyta el, ahova csak ötven évvel később, a halála előtti évben tértünk vissza egy látogatásra. Erről a mágikus utazásról majd később emlékezem meg. Örökké megmaradt honvágyát talán az csillapította, hogy a régi idők, gyerekkorának és fiatalkorának emlékeit gyakran idézte fel szeretettel, képszerűen. Én gyerekként szinte szóról szóra jegyeztem meg ezeket a történeteket. Ma is, sok évtizeddel később is, képzeletemben filmszerűen jelennek meg az elmesélt epizódok. Kincsként őrzöm mindezeket, és szívesen adom át őket keresztgyerekeimnek, egy sajátos megszögű történelemleckének szánva.

Az ő elbeszéléseiben Nagyszeben maga volt a gyermekkori éden. Magyar apa – vasúti főtiszt – és alvinci szász családból származó anya első gyermekeként született. Ahogy a neve is lágy hangzású (Béla), úgy a természete is szelíd volt.

Persze azért elemi iskolás osztálytársai csínytevéseiben mindig részt vett, de soha nem volt vezéregyéniség.

Nem messze a Fő tértől, egy mellékutcában, a Felsővárosban, elég közel a vasútállomáshoz, tipikus zsalugáteres szász házban laktak. Az udvarban nagy hársfa állt, és kút is.

A házban egy kicsit sötét, hatalmas mestergelendás, magas szobák voltak, és nagy konyha, kamra. A nagyszobában a nem nagyon drága bútorok között ott állt a kor jellegzetes darabja, az etazser, amely három polcot jelentett, amelyeket hajlított, szépen kimunkált fakeret fogott egybe. Ezek a polcokon szép, igényes képekbe foglalt fotográfiák, porcelánbomponier és egy-két dísz tárgy foglaltak helyet... A szülőkéi mellett ott voltak a gyerekek műtermi fotói: Béla, Laci, Karcsika, Rózsika és Mariska. A kislányokra már csak ezek a barna tónusú fotográfiák emlékeztettek. Egy hét alatt haltak meg mindketten számarköhögésben, ezt a kórt a fiúk is elkapták. Evangélikus létére az anyuka, Róza Szűzanyához imádkozott a gyerekek életéért. A fiúk megmenekültek. Köszönetként minden kedden a nagyfiúval, Bélával küldte a Szűz Mária-perselybe, az orsolyiták templomába a hála egykoronásait.

A hálószobában két nagy rámában aranyozott paszpartu, közepén oválisra nagyított, kézzel kiszínezett fénykép örökítette meg a szülők vonásait.

Róza nagyon szép, szomorú szemű, szabályos arcú fiatal nő volt, a kor divatjának megfelelően magas kontyba kötött dús haja és a füle körül az apró kis fürtök ellensúlyozták komolyságát.

Laci, az apa jóképű bajuszos férfi, akire azt szokták mondani, a szemé sem áll jól, elegáns, akkori divat szerinti zakóban és nyakkendőben feszített. Így festett ez a Monarchia éveiben kialakult család.

Nagyszébenben már a század elején jól működő óvoda volt, kövér, cvikkeres, jóindulatú óvónénivel. Odajárt a kis Béla, majd az elemi iskolában találkozott a város különböző etnikumú gyerekeivel. Érthető volt, hogy mindenki beszélt magyarul, németül és románul, mivel itt a meglehetősen jó módú román polgárság is képviseltette magát. A zsidó származású Samut mindig irigyelték, hogy neki szombaton soha nem kellett iskolába járnia. Ő mondta a kis Bélának azt a tanácsot, amelyre apukám évtizedek után is jól emlékezett: „Ti, keresztények mindig hezitáltok, vajon meg tudom-e csinálni, vagy nem. Mi azt mondjuk, meg kell csinálni, és meg is tudjuk csinálni. Tegyéi így te is!” Ebbe az osztályba járt a Kisdisznódi utca elegáns órájának fia, Borsos Miklós, a későbbi híres szobrász, grafikus is.

Az iskola után a gyerekcsapat a város utcáin, az Alsó- és Felsővárost összekötő lépcsőkön randalírozott, vagy valamelyik üres telken rongylabdával, diabolóval játszott. A közeli gyümölcsöskertek almáit, körtéit megdézsmálták, de csak saját fogyasztásra. A híres szeszgyáros Hábermann család hatalmas gyümölcsöskertje volt a legcsábítóbb a kisleányoknak, akik ügyesen másztak fára, és rejtőzködtek el a lombok között, ha valaki arra járt, csöndben megbújtak. Egyszer a fiatal Hábermann úrfi egy szép fiatal lánnyal sétált a fák között fehér teniszruhában, rakettel mindkettőjük kezében. A kisleányok visszafojtott lélegzettel várták, hogy a szerelmespár elvonuljon alattuk, amikor az egyik kis tolvaj eltüsszentette magát, így a felfedezett gyerekek gyorsan leugrottak, és futásnak eredtek, könnyedén átugrottak a kerítésen, és szaladtak a mezőn tovább. A fiatal hősszerelmes, hogy imponáljon szíve hölgyének, a gyerekek után eredt, és ő is elegánsan átvette magát a kerítésen, de sajnos a kerítéssel párhuzamosan futó árokban landolt, amely teli volt piszkos vízzel, így a fehér teniszkosztümnek annyi lett... A mezőn dolgozó elmekóroda betegek hangosan nevettek és rikoltáltak, kiabáltak a kárörvendés gyönyörűségétől (már akkor is volt munkaterápia).

Harmadik, negyedik elemistaként a közeli fürdő, Vízakna vendégeinek Nagyszébenből vitték ki az újságot eladni. A kapott pénzből az ottani szász asszonyok finom kenyerét hozták haza a családnak.

A gyerekek szabadok voltak, de ünnepnapokon kimosdatva templomba mentek, és ilyenkor nem volt bandázás.

Az iskolai tanulás a legfontosabb ismeretekre szorítkozott. Olvasni, számolni, írni tanultak, ha álmukból felkeltették őket, akkor is tudták a szorzótáblát. Történelmet, magyar irodalmat is tanultak.

A kis Béla szép kézírásával, jó rajzkészségével tűnt ki. Gyönyörűen formálta a német gót betűket.

Ekkortájt kapta nagyon vágyott festékkészletét. Örömmel gondolkodott, vajon hol próbálhatná ki az új ajándékot. Ahogy hazafelé meglátta a ferences kolostor frissen fehérre festett kerítését, úgy érezte, ez lesz a legméltóbb felület, amelyen kipróbálhatja az új szerzeményt.

A nyelvét kicsit kinyújtva, a finom ecsettel az új festéket használva két gyönyörű gót B betűt rajzolt a frissen meszelt falra. Már elkészült a mű (a graffiti), amikor megjelent egy ferences barát. Annyi ideje volt, hogy a festéket el tudta dugni, de elszaladnia már nem sikerült. A barát mérgeesen kérdezte: „Ki festette ide ezt a két B betűt?” Béluska lesütötte a szemét, nem szólt egy szót sem. „Pedig büszke lehet magára, aki ilyen szépen tud írni.” A kisleány egy kicsit megingott, hogy elárulja-e, övé ez az alkotás.

De lesütött szemmel csendben maradt. „Hogy hívnak?” – „Barabás Béla” – „Tehát a monogramod B. B.”

Béluska felemelte lenvirágkék szemét, és ártatlanul így válaszolt: „De hiszen ez lehet Blaskó Balambér is.” A ferences testvér meglegyintette a kisleány tarkóját, és mosolyogva útjára engedte.

A boldog békeidők utolsó hónapjait éltek a gyerekek. Semmiről nem tudtak, játszottak, élvezték a gondtalanságot. Ebbe a paradicsomi idillbe robbant be a hír: a románok betörték Erdélybe.

A négyszázezer fős román katonaság elfoglalta Csík és Háromszék vármegyét. A szász városok ellen fordult. A lakosság kollektív emlékezetében ott élt a román csapatok 1848/49-es rablása és fosztogatása. Főleg a szász vidék lakói menekültek. A MÁV vonatokat indított. Káosz alakult ki a vasútvonalakon. A családfő, vasutas lévén, sokat volt távol otthonról, ha haza is jutott, mindig azt mondta szorongó feleségének: „Mama,

mi nem megyünk sehova.” Egészen addig a pillanatig, amikor kiderült, hogy Vöröstoronyból akkor indulnak az utolsó vagonok a menekülők számára, és a vasút leáll.

Rohant haza a Táti – így hívták az apjukat a gyerekek, vagy távolságtartóbban Apámnak szólították.

A berontó családfő a feleségét a konyhában találta, a sparhelten paradicsomleves főtt, a sütőben kacsá pirult.

„Pakolj, az utolsó vonattal azonnal megyünk!” Szegény Róza nagy dunnahuzatokat kapott elő, abba dobálta be azokat a dolgokat, amelyekről úgy gondolta hirtelenjében, hogy szükség lehet rájuk. A két nagyobb fiú hátára is batyut kötött, amelybe az ő könyveik, ingük, fehérneműjük került.

Kis Karcsika, szájában dudlival, kezében a bilivel ment a menekülő családdal, le-lemaradva.

Az emberek megrohmozták az utolsó vonatot, majd tülekedés közepette valahogy felkerültek a vagonokba, és elindultak...

A végeláthatatlan út Dél-Erdélyből hosszú heteken át tartott a Fejér vármegyei Kálozig. Útközben sokszor félretolták a vonatot, várakoztak, le tudtak egy kicsit szállni, kannákban kaptak vizet, és a kübliket is ilyenkor ürítették ki. A megérkezéskor az ottani emberek, akik maguk sem voltak jómódúak, megértéssel, sajnálattal fogadták a menekülőket. A kis Béla egész életében emlékezett arra a finom friss kenyérre, amelyet érkezésükkor kaptak. Családok fogadták be a családokat. A férfiaknak akadt munka, és dolgoztak a falusiakkal, segítve az aktuális mezőgazdasági teendőkben, az asszonyok együtt főztek és mosztak a befogadó családok asszonyaival. Az erdélyiek új recepteket tanultak, a gyerekek a korábbi tejfölös, zöldfűszeres ételek mellett itt ismerkedtek meg a „piros” ételekkel. Az iskolások osztályon osztályba kerültek, valószínűleg nem nagyon sokat lendítettek a tanulmányaikon. Béla és Laci is élvezte, nem volt számonkérés, és az ottani gyerekekkel közös bandákba szerveződve folytatták kalandjaikat, „harci játékaikat”, amelyek valahol a felnőttek eszement háborúskodásaiból nyerték a mintát.

Ahogy a történelemtényekben olvashatjuk, 1917-ben befejeződtek a harcok. Az Osztrák–Magyar Monarchia csapatai kiűzték a románokat.

Nagyszebent kemény ostrom után, szeptember 28-án visszafoglalták. A román csapatokat a Vöröstoronyi-szorosban megsemmisítették.

A menekültek újra vonatra szálltak, és hosszú utazás után hazaérkeztek.

Az otthont érintetlenül találták, a tűzhelyen a paradicsomleves, a sütőben a kacsá vastagon megpenészedve várta a családot.

A fiúk visszatértek az elemi iskolába, és a tanítás után újból együtt volt a régi csapat. Most más játszóhelyet találtak. A nehéz harcok helyszíne, a város környéki csatater izgalmas terepet jelentett.

A sok kilőtt golyó rézhüvelye ott hevert szanaszét, és a kisleány gyűjtőszendvedélye feltámadt. A rézhüvelyeket az akkori MÉH-telep vezetője megvette a gyerekektől, természetesen alacsony áron, de ez mindenképpen önálló kereseti forrást jelentett. A gyerekeknek lett egy kis zsebpénzük. Leesett a hó, de ez sem szegte kedvét a fiúknak. A jeges hóból fagyos ujjakkal kaparták ki a töltényhüvelyeket. De egyszer minden jó véget ér. Elfogytak a rézhüvelyek... Ebbe belenyugodni nem volt egyszerű, valami új forrás után kellett nézni. A csapat tagjai között nem csak Béla apja volt vasutas, voltak ott mások is, vasútgépészek, akik a háborúban megsérült mozdonyokat javították.

A megrokkant mozdonyok körül ott álltak a beépítésre váró réz alkatrészek, szépen dobozokba rendezve. Napközben a szerelők dolgoztak, de este otthagyták az alkatrészeket...

A fiúk megtalálták az új kincsforrást, óvatosan, alattomosan, láthatatlanul kezdték lopni a drága réz alkatrészeket, azokat a jó üzleti érzékkel bíró helyi fémmkereskedő (a mai MÉH elődje) olcsó pénzért átvette, és más városban megfelelő áron sietve továbbadta.

Soha nem kérdezte, honnan vannak ezek a szép réz alkatrészek, a gyerekek vérszemet kaptak, és vitték, vitték a rezet a MÉH-be.

Egyszer éppen a legújabb zsákmánnyal közeledtek az átvevőhely felé, amikor a fiúcsapat egyik tagja, akinek kocsmáros volt az édesapja, és így ő jól ismerte a titkosrendőroket, meglátta az átvevő pincehelyiségéből kilépő detektívet, elkiáltotta magát: „Lebuktunk!” A kis csapat futásnak eredt, de a nyomozó utolérte a kicsit lemaradó, éppen a rezet cipelő fiút, és ezzel meg-

pecsételődött a gyerekek, a kis tolvajok sorsa. A MÁV feljelentést tett ismeretlen tettes ellen a drága alkatrészek lopása miatt.

Nyomozás indult, de senki nem gondolta, hogy éppen a negyedik elemista gyerekek vannak a háttérben.

A szülőket a fiúkkal együtt berendelték a bíróságra. Abban az időben a gyerekek fenytése fontos nevelési eszköz volt. A kis Bélát majd halálra verte az egyébként is meglehetősen agresszív apja, de ez minden családban ugyanígy történt...

A bűnösök és szülei, közöttük a polgármester, hiszen az ő fia is a vádlottak között volt, megjelentek a bíróságon.

A bírói pulpitust félkörívben vették körül, elöl a vádlottak, vállukon mögöttük álló apjuk keze. A kis bűnösök családirag heterogén csoportot alkottak, ahogy előbb jeleztem, a polgármester fia, tisztviselőcsaládból származó, szatócscsalád, kocsmáros, mesterember gyereke is ott szegyenkezett...

A fiúk az otthoni eligazító fenytés következtében igen jól nevelten viselkedtek.

A bíró mindenkire személyesen szólt. Minden gyerek megkapta azt a kérdést, vajon mit vett a lopott pénzből.

A polgármester fia egy kicsiny gőzgépet vásárolt.

A bíró következő kérdése: „Hogy csinált ez a gőzgép?”

A kisleány készségesen válaszolt: „Sihuu, sihúú.”

A bíró nevelő célzatú kérdése az volt: „Nem azt mondta ez a kis gőzgép: Tolvaj, tolvaj?” A gyerek az otthoni „eligazítás” hatására bűnbánóan lehajtott fejjel csak bólogatni tudott.

A gyerekek megkapták a kérdéseket, és válaszoltak, a bíró minden válasz után kiigazította

őket, hogy a lopott javak mind szégyenteljesen figyelmeztessék őket bűnösségükre.

Béluskához ért a kérdés:

„Hát te mit vettél a lopott pénzből?” Az édes- szájú Béla bevallotta, hogy ő mindig cukrászsüteményt, például krémest vásárolt. A bíró nevelő célzatú kérdése ez volt:

„Nem égette a torkodat, amikor lenyelte a lopott pénzből vett édességet?” Igazából nem égette Béluska torkát semmi, de apja ekkor a vállát erősen megszorította, és az otthoni súlyos verés emléke miatt is jobbnak látta, ha lesüti a szemét.

Eljutottak a kocsmáros fiához, aki szánkót (az ottani szóhasználat szerint ródli) vett az összegyűjtött pénzből.

Jött a várható kérdés: „Nem égette a feneked a lopott pénzből vett ródli?”

A kisleány ártatlan őszinteséggel válaszolt: „Nem, mert mindig hason csúsztam le.”

A válasza a bíró is, és a zord apák is elnevet- ték magukat, így a komolyság megtört.

Persze semmi megbocsátás, felmentés nem következett be. A szülőket a károk megtérítésére kötelezték, és még büntetésre is ítélték, a gyerekek igazgatói megrovásban részesültek, amely így, a negyedik elemi végén veszélyeztette a fiúk akár gimnáziumi, akár polgári iskolai felvételének sikerét.

Béluska szerencséje az volt, hogy édesapja a gimnázium igazgatójával kártyázott hétről hétre, jó viszonyban voltak. Barabás úr valahonnan, ebben a háborús időben, még valamilyen finom csokoládéhoz is jutott, és elküldte az igazgató úr gyermekeinek. Béluska így bejutott a középisko- lába, a megrovás és „büntetett előélete” ellenére.

Az ügy lezárása 1918-ra esett, amikor a „nagy háború” is befejeződött.